

Research Paper

Exploration the Concept of Death in Adolescents with Mild Intellectual Disabilities and Borderline Intellectual Functioning Based on the Existential Phenomenological Approach

Seyyed Sina Shams Eslami*¹, Seyed Valiollah Mousavi², Sajjad Rezaei²

1. Ph.D. Student in Psychology, Faculty of Literature and Humanities, University of Guilan, Rasht, Iran
2. Associate Professor, Department of Psychology, Faculty of Literature and Humanities, University of Guilan, Rasht, Iran

Citation: Shams Eslami SS, Mousavi SV, Rezaei S. Exploration the concept of death in adolescents with mild intellectual disabilities and borderline intellectual functioning based on the existential phenomenological approach. *J Child Ment Health*. 2023; 10 (2):104-120.

URL: <http://childmentalhealth.ir/article-1-1349-en.html>

doi:10.52547/jcmh.10.2.8
20.1001.1.24233552.1402.10.2.10.5

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Keywords:

Intellectual disability, borderline intellectual functioning, adolescence, death, existential phenomenological

Background and Purpose: Bereavement and loss are very significant events in the lives of individuals with intellectual disabilities. While thinking about death and dealing with related questions are common during adolescence, adolescents with intellectual disabilities often receive little information about death, particularly when it comes to the death of their loved ones. The objective of the present research was to clarify the concept of death in adolescents with mild intellectual disabilities and borderline intellectual functioning, using the existential phenomenology approach.

Method: The research was designed qualitatively and existentially, the research community consisted of adolescents who were studying in special schools located in Bandar Anzali city in 2022. The data was collected by conducting semi-structured interviews with 23 adolescents who had mild intellectual disabilities (IQ: 50-70) and borderline intellectual functioning (IQ: 70-85). The data analysis was performed manually and using the Dickelman method (1992) simultaneously with the data collection process.

Results: In the data analysis, three main themes were extracted: "Death-Related Experiences", "Continuity of Death in the Context of Life" and "Life against Death", and each of these main themes emerged through the analysis of several sub-themes.

Conclusions: The findings of this study, in alignment with the theoretical basis and existential phenomenology research, highlight that adolescents with mild intellectual disabilities and borderline intellectual functioning perceive death as an existential structure. They also emphasized the need for more awareness of issues related to death. Despite their efforts to make sense of life, they feel that people around them often overlook their developmental needs. These insights, along with other research evidence concerning the issue of existential death, provide valuable information for educational and therapeutic experts. In planning educational and rehabilitation programs for adolescents with intellectual disabilities, it is important to take into account their understanding of existential death, which refers to their awareness of the limitations of one's existence in the context of a time-bound life.

Received: 12 Apr 2023

Accepted: 7 Sep 2023

Available: 22 Sep 2023

* **Corresponding author:** Seyyed Sina Shams Eslami, Ph.D. Student in Psychology, Faculty of Literature and Humanities, University of Guilan, Rasht, Iran

E-mail: Sinashams1899@gmail.com

Tel: (+98) 1343514041

2476-5740/ © 2023 The Authors. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

Intellectual disabilities (Intellectual Developmental Disorder) are a type of neurodevelopmental disorder that is characterized by deficits in general mental abilities. These deficits lead to impairments in adaptive functioning, which means that individuals may fail to meet standards of personal independence and social responsibility in one or more aspects of daily life. These people also tend to have cognitive defects, such as problems with abstract thinking and self-centered thinking, which distinguish them from their peers (2). One of the challenges faced by individuals with intellectual disabilities is their perception of death, dying, and bereavement. Parents and educators often hesitate to discuss these topics with children and adolescents (3), yet there is a direct relationship between how individuals perceive death and their fear of it (13). Adolescents with intellectual disabilities are particularly at risk of suicide (21), making it essential to address this topic with them.

Bereavement reactions in individuals with intellectual disabilities differ from the general population due to limited choices, influence of bereavement and trauma histories, rejection, and mechanisms for expressing grief (7). Teaching content related to death in exceptional schools has been researched (8-9) as adolescents often contemplate death and related questions (18). The COVID-19 pandemic has made children and adolescents face the concept of death and mourning more frequently, which has affected their attitudes and sensitivity toward these concepts (19). Understanding how adolescents perceive death as an existential structure can provide a theoretical basis for planning treatment protocols for those with intellectual disabilities. It can also affect educational content related to death and support services for those experiencing bereavement. About the understanding and concept of death in individuals with intellectual disabilities, research has been conducted (15-16-17). However, such research has not been conducted in Iran. In a broader sense, the findings of this research can help define the boundaries of existential psychology, which has traditionally focused on individuals with normal intelligence and function.

Method

A total of 23 participants, 14 boys and 9 girls aged 16 to 22, were selected through purposive sampling to maximize diversity. Out of the 23 participants, 5 had borderline intellectual functioning (IQ: 70-85) and 18 had mild intellectual disability (IQ: 50-70). The research community consisted of adolescents who were studying in special schools located in Bandar Anzali city in 2022. Inclusion criteria were age (15 to 25 years), ability to speak, lack of severe physical illness (such as epilepsy), and absence of co-occurring mental disorders

(such as autism spectrum disorder). The exit criterion was reluctance to participate in the interview. To ensure accuracy, the IQ levels and intellectual disabilities of the participants were confirmed by studying their referrals to special schools. Additionally, preliminary interviews were conducted with the guidance of the educational staff to assess their speaking abilities and to ensure that they did not have any physical or psychological disorders that could bias the results. All participants were living with their parents, and written consent was obtained from their families while verbal consent was obtained from the participants before the interview.

Data was collected through in-depth, semi-structured interviews that were conducted face-to-face in a separate room. The general space of the questions was determined based on the existential phenomenology approach. During the interviews, the participants were asked about their perception of death, personal experiences, and feelings related to it. They were asked to describe the meaning of death, share their experiences of losing someone close to them, and express the emotions they felt during those situations. Additionally, the participants were asked to describe in detail the situations in which they experienced the fear of death and share their thoughts and actions about this experience. Diekelmann's (1992) method was utilized to conduct the data analysis. To ensure reliable research data, the five criteria of Lincoln and Guba (1990) were utilized for scientific accuracy.

Results

The findings of this study tried to present a clear picture from the point of view of adolescents with intellectual disabilities about existential death in their lived experience. All teenagers started answering the interview questions with previous experiences related to death. They further stated that they know that a person's life may end at any moment. During the interview, adolescents revealed that they often avoid discussing death with adults or caregivers as they believe their concerns will be dismissed. Additionally, most teenagers expressed that people around them have lower expectations of their abilities and limit their support to basic daily care training. This disregards the potential talents and ambitions of teenagers who have already acquired self-help and educational skills. This need increases with age. Teenagers in their final year of education may lose their outlook on life and require more attention from those around them. During the interview, teenagers expressed their eagerness to acquire new skills and techniques. Unfortunately, their aspirations were often dismissed by those around them. Most teenagers maintain a "mental to-do list" of things they want to accomplish in their lifetime. The themes from the interview on the concept of death are presented in Table 1, categorized by sub-themes and main themes.

Table1. Sub-themes and main themes of the concept of death

Sub-themes	Main themes
Pet death	Death-Related Experiences
Death of others	
Indirect exposure	
Life in the horizon of time	Continuity of Death in the Context of Life
Accepting the possibility of death	
Limited expectations of others	Life against Death
Task in life	

In this research, the concept of death was explored through a phenomenological analysis of participants' perceptions. The data were analyzed at three levels (29). Firstly, semantic statements were extracted from the interviews that represented key points. These points were the most frequently occurring in the interviews and included dialogue. Secondly, sub-themes were identified to integrate the propositions. Each sub-theme included multiple propositions with the same meaning. Finally, a deeper analysis of the previous levels was conducted, considering the theoretical approach of existential phenomenology. This led to the identification of themes related to propositions and semantic units.

Conclusion

This study explored how adolescents with mild intellectual disability and borderline intellectual functioning perceive death through existential phenomenology. The findings suggest that such adolescents avoid discussing death due to societal taboos. Openly discussing death can reduce fear (13), and individuals with intellectual disabilities welcome knowledge about it (7). The study emphasizes their right to understand a fundamental aspect of human existence. During the course of the study, it was found that adolescents believe that educational content related to death is not given due importance in their academic curriculum. According to a study (8), teaching topics related to death can aid in the mourning process and guide personal decision-making. This educational content gap mirrors Gascón findings (9), highlighting exceptional students' openness to learning about life and death concepts in school.

The findings of the recent research contest the conventional belief that adolescents with mild intellectual disability and

borderline intellectual functioning are unable to comprehend the existential issue of death due to their cognitive limitations. The study suggests that despite these limitations, adolescents with mild intellectual disabilities and borderline intellectual functioning grapple with the existential concern of death. It is important to note that due to the small sample size, certain variables related to the concept of death, such as previous experiences with bereavement, birth order, and family conditions (including whether the only child in the family has a disorder or not), were not taken into account during the research. Future studies should strive to consider these variables and compare their potential impact on how individuals perceive the concept of death.

Ethical Considerations

Compliance with ethical guidelines: This article is from the master's thesis of the first author in psychology and education of exceptional children at Gilan University. The scientific permission for this study was issued by Gilan University with letter number 83689 on 1401/7/11 and the executive permission for the study on sample individuals was issued by the Exceptional Education Organization on 1401/7/28 with letter number 3700/182844/150. The Biomedical Research Ethics Committee at the University of Guilan (IR.GUILAN.REC. 1401.061) approved the research proposal. It is important to note that this research adheres to the ethical considerations outlined in the publication guide of the American Psychological Association and the ethical codes of the Iranian Psychological System Organization. This includes upholding the principle of confidentiality, ensuring the confidentiality of information, and obtaining written consent from sample subjects.

Funding: The present study was conducted without any financial support from a specific organization.

Authors' contribution: In the present study, the first author was the research designer and responsible for data collection; the second author was a supervisor and the third author was an advisor in this article.

Conflict of interest: There is no conflict of interest for the authors in this study.

Acknowledgments: We sincerely thank the service and educational staff of Pourarzar Bandar Anzali exceptional school, as well as all the participants in this research.

تبیین مفهوم مرگ در نوجوانان با کم‌توانی ذهنی خفیف و عملکرد ذهنی مرزی بر اساس روی‌آورد پدیدارشناسی وجودی

سید سینا شمس اسلامی^{۱*}، سید ولی الله موسوی^۲، سجاد رضائی^۲

۱. دانشجوی دکترای تخصصی روان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

۲. دانشیار، گروه روان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

چکیده

مشخصات مقاله

زمینه و هدف: سوگ و فقدان رویدادی مهم در زندگی افراد با کم‌توانی ذهنی است. تفکر درباره مرگ و دغدغه ذهنی با سؤالات مربوطه در سنین نوجوانی بسیار رایج است، اما نوجوانان با کم‌توانی ذهنی معمولاً اطلاعات اندکی درباره مرگ و به ویژه مرگ اطرافیان خود دریافت می‌کنند. هدف پژوهش حاضر تبیین مفهوم مرگ در نوجوانان با کم‌توانی ذهنی و عملکرد ذهنی مرزی براساس روی‌آورد پدیدارشناسی وجودی بود.

روش: طرح این پژوهش از نوع کیفی و به روش پدیدارشناسی وجودی بوده است و جامعه پژوهش شامل نوجوانان مشغول به تحصیل در مدارس استثنایی شهرستان بندرانزلی در سال ۱۴۰۱ بود. داده‌ها با روش نمونه‌گیری هدفمند و از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۲۳ نفر از نوجوانان کم‌توان ذهنی خفیف (هوش‌بهر ۵۰ تا ۷۰) و عملکرد ذهنی مرزی (هوش‌بهر ۷۰ تا ۸۵) به دست آمد. تجزیه و تحلیل داده‌ها همزمان با جمع‌آوری داده‌ها، به صورت دستی و با استفاده از روش دیکلمن (۱۹۹۲) انجام شد.

یافته‌ها: در تحلیل داده‌ها سه مضمون اصلی «تجربیات مرتبط با مرگ»، «پیوستگی مرگ در متن زندگی» و «زندگی در برابر مرگ» استخراج شد که هر یک از این مضامین اصلی، از طریق تحلیل چندین زیرمضمون پدیدار شد.

نتیجه‌گیری: نتایج پژوهش حاضر همسو با مبنای نظری و پژوهش‌های پدیدارشناسی وجودی، دلالت بر درک مرگ به عنوان یک سازه وجودی در نوجوانان با کم‌توانی ذهنی خفیف و عملکرد ذهنی مرزی دارد و افراد با کم‌توانی ذهنی از آگاهی بیشتر در مسائل مربوط به مرگ استقبال می‌کنند. نوجوانان با کم‌توانی ذهنی بیان کردند در حالی که برای معنا دادن به زندگی تلاش می‌کنند، معمولاً اطرافیان نیازهای تحولی آنها را نادیده می‌گیرند. این یافته‌ها در کنار سایر شواهد پژوهشی مربوط، به موضوع مرگ وجودی که به آگاهی آنها از محدودیت هستی خود در چارچوب یک زندگی محدود به زمان اشاره دارد، بینشی عمیق برای متخصصان آموزشی و درمانی فراهم می‌کند که در طرح‌ریزی برنامه‌های آموزشی و توانبخشی برای نوجوانان با کم‌توانی ذهنی دارای اهمیت است.

کلیدواژه‌ها:

کم‌توانی ذهنی،
عملکرد ذهنی مرزی،
نوجوانی،
مرگ،
پدیدارشناسی وجودی

دریافت شده: ۱۴۰۲/۰۱/۲۳

پذیرفته شده: ۱۴۰۲/۰۶/۱۶

منتشر شده: ۱۴۰۲/۰۶/۳۱

* نویسنده مسئول: سید سینا شمس اسلامی، دانشجوی دکترای تخصصی روان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

رایانامه: Sinashams1899@gmail.com

تلفن: ۰۱۳-۴۳۵۱۴۰۴۱

مقدمه

کم‌توانی ذهنی^۱ (اختلال تحولی - ذهنی^۲)، شاخه‌ای از اختلالات عصبی-تحولی^۳ است که انجمن کم‌توانی‌های ذهنی و تحولی آمریکا^۴ در نسخه دوازدهم کتابچه راهنمای خود به شکل محدودیت چشمگیر در کارکرد ذهنی^۵ (استدلال، یادگیری، و حل مسئله) و رفتار سازشی^۶ (مهارت‌های مفهومی، اجتماعی، و عملی) که قبل از ۲۲ سالگی نمایان می‌شود، تعریف می‌کند (۱). با توجه به تحولات مفهومی در ساختار تعریف و تشخیص کم‌توانی ذهنی، سطوح شدت اختلال صرفاً بر اساس نمره هوشبهر^۷ سنجیده نمی‌شود، که رفتار سازشی فرد که مشخص‌کننده سطح حمایت مورد نیاز است، اهمیت بیشتری دارد. انجمن روانپزشکی آمریکا^۸ با توجه به رفتار سازشی و میزان حمایت‌های مورد نیاز فرد در سه حوزه مفهومی^۹، اجتماعی^{۱۰} و عملی^{۱۱}، چهار سطح میزان شدت خفیف^{۱۲}، متوسط^{۱۳}، شدید^{۱۴} و عمیق^{۱۵} را مشخص کرده است (۲).

محدودیت‌های ناشی از کم‌توانی ذهنی در حیطه کارکرد ذهنی و رفتار سازشی به عدم دستیابی به استانداردهای تحولی، شناختی، و اجتماعی - فرهنگی در زمینه استقلال فردی و مسئولیت اجتماعی این افراد منجر می‌شود. همچنین نارسایی‌های شناختی مانند مشکلات در تفکر انتزاعی و داشتن تفکر خودمحور^{۱۶} باعث تمایز این افراد از هم‌سالان خود می‌شود (۲). این مشکلات ادراک پدیده‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد و از جمله این موارد می‌توان به مفهوم مرگ^{۱۷} اشاره کرد. مرگ، مردن^{۱۸} و سوگواری^{۱۹} موضوعاتی است که والدین و مربیان آموزشی از مطرح کردن آن با کودکان و نوجوانان و صحبت در مورد آن تردید دارند (۳)، این در حالی است که بیماری و مرگ، بخشی از زندگی همه انسان‌ها است و نقش مهمی در زندگی افراد با کم‌توانی ذهنی ایفا می‌کند (۴) و سوگ اطرافیان یکی از راه‌هایی است که می‌توان فرد را در معرض اضطراب مرگ قرار دهد (۵).

افراد با کم‌توانی ذهنی معمولاً اطلاعات اندکی درباره مرگ و به ویژه مرگ اطرافیان خود دریافت می‌کنند، زیرا اغلب تصور می‌شود که این افراد مرگ را درک نمی‌کنند یا نیازی به سوگواری ندارند، این عدم اطلاع رسانی، غم و تیندگی افراد با کم‌توانی ذهنی را تشدید می‌کند و مشکلات مهم شخصی، تحصیلی، و حرفه‌ای را به همراه دارد (۶)؛ اگرچه بسیاری از واکنش‌های سوگ تجربه شده توسط افراد با کم‌توانی ذهنی، شبیه به عکس‌العمل‌های جمعیت بهنجار است، اما تفاوت‌های قابل توجهی در تعدادی از زمینه‌ها مانند انتخاب‌های محدود، تأثیر سوابق سوگ و تروما، طرد شدن، و سازوکارهایی برای ابراز غم و اندوه وجود دارد (۷). پژوهش‌هایی درباره آموزش محتوای درس مرتبط با مرگ در مدارس استثنایی نیز انجام شده است (۸-۹) که به‌خلاف این آموزش اشاره می‌کنند. همچنین آموزش فلسفه برای کودکان، با ایجاد فرصت کاوشگری جذاب پیرامون موضوعات مختلف، باعث پرورش قدرت تفکر انتقادی، تفکر تأملی، تفکر مشارکتی، و مانع از احساس کهنتری کودک می‌شود (۱۰). زندگی و مرگ به صورت طبیعی به هم مرتبط هستند، اما معمولاً انسان‌ها در زندگی روزمره خود از معنای مرگ غافل می‌شوند (۱۱). مرگ یکی از حدود وجودی انسان و ترس از مرگ در سطح پیش‌بالینی^{۲۰} بسیار شایع است (۱۲). براساس روی آورد پدیدارشناسی وجودی، مرگ از جنس اتفاق نیست؛ که همچون رویدادی است که روزی فرا می‌رسد و پدیداری است که باید از دریچه ذهن فرد ادراک شود، این روی آورد، مرگ را به عنوان امری فراتر از تصور آن به عنوان پایان زندگی یا نابودی نهایی همه احتمالات در نظر می‌گیرد. از این منظر، انسان با یک امکان آینده روبه‌رو است، یعنی زندگی می‌کند درحالی که با حالتی شبیه «نه هنوز»^{۲۱} مواجه است (۱۳). درک کامل تر مرگ با سطوح پایین تر ترس از مرگ مرتبط است (۱۴). دانش و درک بشر از ابعاد روانشناختی آگاهی از مرگ و پیامدهای

1. Intellectual Disability
2. Intellectual Developmental Disorder
3. Neurodevelopmental Disorders
4. American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (AAIDD)
5. Intellectual Functioning
6. Adaptive Behavior
7. Intelligence Quotient
8. American psychiatric Association
9. Conceptual
10. Social

11. Practical
12. Mild
13. Moderate
14. Severe
15. Profound
16. Egocentric
17. Death
18. Dying
19. Bereavement
20. Subclinical
21. Not yet

خودکشی (۲۱) جای می‌گیرد و در این راستا نتایج پژوهش لودی و همکاران (۲۲) نشان می‌دهد که نوجوانان با کم‌توانی ذهنی همواره در معرض خودکشی قرار دارند. با توجه به مرور پژوهش‌های پیشین، گذر از دوره نوجوانی می‌تواند مواجهه عمیق‌تری با مرگ، در نوجوانان با کم‌توانی ذهنی به همراه داشته باشد.

بیشتر پژوهش‌ها تا به امروز با جامعه هدف بزرگسالان با کم‌توانی ذهنی انجام شده است و مبتنی بر تأثیر بالقوه‌ای است که اکتساب مفهوم مرگ زیستی در موقعیت‌های سوگواری به همراه دارد (۲۳) و از تبیین مفهوم مرگ در موقعیت‌های روزمره چشم‌پوشی شده و عمدتاً به واکنش‌های مقابله‌ای با فقدان و سوگواری پرداخته شد. همچنین پژوهش‌هایی که به تجارب افراد با کم‌توانی ذهنی از مشکلات سلامت روان می‌پردازد، بیشتر بر دیدگاه اعضای خانواده یا متخصصان و یا بر ارزیابی خدمات انجام شده متمرکز شده است و مطالعات اندکی به دنبال نظرات افراد با کم‌توانی ذهنی در مورد تجربیات سلامت روان خود بوده‌اند (۲۴)، اما پژوهش حاضر مبتنی بر روی آورد وجودگرایی است و مرگ را صرفاً به عنوان واکنش به فقدان در نظر نمی‌گیرد، که به آگاهی از مرگ در زندگی روزمره توجه می‌کند. با توجه به اینکه در این زمینه تاکنون مطالعه‌ای به صورت اختصاصی به نوجوانان با کم‌توانی ذهنی نپرداخته است، خلاء پژوهشی موجود، و اهمیت مرگ به عنوان یکی از حدود وجودی بشر، موجب طراحی پژوهش حاضر در جهت تبیین مفهوم مرگ بر اساس روی آورد پدیدارشناسی وجودی شده است؛ چه که چگونگی ادراک مرگ به عنوان یک سازه وجودی، بستری نظری برای طرح‌ریزی پروتکل‌های درمانی انطباق‌یافته با نوجوانان با کم‌توانی ذهنی را فراهم می‌کند. همچنین چگونگی ادراک مفهوم مرگ در نوجوانان با کم‌توانی ذهنی، محتوای آموزشی مرتبط با مفهوم مرگ و خدمات حمایتی این افراد در مواجهه با سوگواری را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در ابعادی وسیع‌تر، تاریخ تفکر وجودگرایی عمدتاً مخاطب خود را افراد با هوشبهر متوسط و کنش‌وری بهنجار در نظر گرفته است، بنابراین نتیجه این پژوهش می‌تواند در تعیین مرزهای روان‌شناسی وجودی نیز کمک کند. بنابراین سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که بر اساس

آن در سال‌های اخیر به سرعت رشد کرده است و درک روزافزونی وجود دارد که سوگ و فقدان رویدادی مهم در زندگی افراد با کم‌توانی ذهنی است و پژوهش‌های بیشتری برای توصیف دقیق‌تر چگونگی ادراک مرگ و ماهیت علائم سوگ در افراد کم‌توان ذهنی نیاز است تا روش‌های ارزیابی و درمان افراد آسیب‌دیده بهبود یابد (۱۵). در پژوهشی که روی بزرگسالان با کم‌توانی ذهنی انجام شد، چوه و همکارانش (۱۶) بیان کردند که بیشتر شرکت‌کنندگان مفاهیمی مانند برگشت‌ناپذیری^۱ و عدم کارکرد^۲ فرد متوفی را درک کردند، یک‌سوم از شرکت‌کنندگان علیت^۳ و جهانی بودن^۴ مرگ را درک کردند و یک‌پنجم ناگزیر بودن^۵ مرگ را درک کردند. گروست (۷) پس از مصاحبه با افراد با کم‌توانی ذهنی مطرح کرد که مشارکت‌کنندگان ترجیح می‌دهند از مسائل مربوط به مرگ آگاه شوند و خواهان حق انتخاب در مواردی مانند شرکت در مراسم تدفین بودند.

مک اووی و همکارانش (۱۷) پژوهشی را با هدف بررسی چگونگی درک و تبیین مرگ و معنا بخشیدن به زندگی بدون متوفی توسط افراد کم‌توان ذهنی ترتیب دادند. نزدیک به یک‌چهارم از شرکت‌کنندگان درک کامل و بیش از دو سوم درک نسبی از مفهوم مرگ داشتند. نتایج نشان داد که درک مرگ با توانایی شناختی و عملکرد انطباقی رابطه مستقیم دارد. در پژوهشی پدیدارشناختی میوسن و همکارانش (۱۸) بیان کردند که درک مفهوم مرگ و سوگواری در افراد با کم‌توانی ذهنی در دامنه‌ای از درک به ندرت (در میان افراد با کم‌توانی ذهنی عمیق) تا درک روشن (در میان افراد با کم‌توانی ذهنی خفیف) متغیر است. همچنین نتایج پژوهش دوو (۱۹) نشان داده است که تفکر درباره مرگ و مشغله ذهنی با سؤالات مربوطه در نوجوانان بسیار رایج است/ پس از همه‌گیری کووید-۱۹ و پیامدهای آن مانند محدودیت‌های رفت و آمد مرتبط با پاندمی، آمار مرگ روزانه، تعطیلی مدارس، و ارتباط بیشتر با افراد بزرگسال، کودکان و نوجوانان بیش از گذشته در مواجهه با مرگ و سوگ قرار گرفته‌اند که این موضوع بر نگرش‌ها و حساسیت درک آنها در رابطه با این مفاهیم تأثیر گذاشته است (۲۰). همچنین مرگ به عنوان مؤلفه‌ای، ذیل یکی از مشکلات اصلی سلامت روان نوجوانان، یعنی

روی آورد پدیدارشناسی وجودی، مفهوم مرگ در تجارب زیسته نوجوانان با کم‌توانی ذهنی خفیف و عملکرد ذهنی مرزی چگونه تبیین می‌شود.

روش

الف) طرح پژوهش و شرکت‌کنندگان: پژوهش حاضر به روش کیفی و با استفاده از روی آورد پدیدارشناسی وجودی در پاییز و زمستان ۱۴۰۱ انجام شد. جامعه پژوهش شامل دانش‌آموزان مشغول به تحصیل در مدارس استثنایی شهرستان بندر انزلی در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ بود که از بین آنها (حدود ۴۰ دانش‌آموز) ۲۳ نفر با روش نمونه‌گیری هدفمند^۱ انتخاب شدند. کم‌توانی ذهنی خفیف تا مرزی، قابلیت تکلم (آگاهی از زبان و توانایی گفتار)، سن (۱۵ تا ۲۵ سال)، فقدان بیماری جسمی شدید (مانند صرع)، عدم همبودی با اختلال‌های روانی شدید (مانند اختلال طیف اوتیسم) یا مشکلات رفتاری (از طریق بررسی پرونده دانش‌آموزان) به عنوان ملاک‌های ورود به پژوهش در نظر گرفته شدند. ملاک خروج از پژوهش نیز شامل عدم تمایل فرد به مصاحبه بود. با توجه به ملاک‌های ورود به پژوهش، نمونه‌هایی از نوجوانان ۱۶ تا ۲۲ سال تشکیل شد. سنت وجودی عمیقاً در پدیدارشناسی ریشه دارد که با روی آوردهای کیفی برای مطالعه و درک افراد تناسب بیشتری دارد. در این معنا، پدیدارشناسی وجودی با روی آوردی توصیفی به داده‌ها آغاز و به دنبال آن روی آوردی تفسیری دنبال می‌شود. تفسیر تو صیفات ذهنی متمایل به تکیه بر اصل چرخه هرمنوتیک^۲ است که در آن توصیف‌ها، تنها در زمینه‌ای که در آن ارائه شده‌اند قابل درک است و از آنجا که هر یک از مشارکت‌کنندگان با توجه به خصوصیات و زمینه‌های منحصر به فرد خویش دارای تجارب زیسته متفاوتی هستند، به نظر می‌رسد پژوهش پدیدارشناسی وجودی، بهترین روش برای درک این تجارب و توصیف معنای آن از زبان شرکت‌کنندگان در مطالعه باشد. به منظور بررسی عمیق‌تر مفهوم مرگ و به دست آوردن داده‌های غنی درباره تجارب زیسته یک گروه خاص، مشارکت‌کنندگان با تمرکز بر یک گروه سنی؛ یعنی نوجوانان و یک طیف خاص اختلال؛ یعنی کم‌توانی ذهنی خفیف (هوش‌بهر ۵۰ تا ۷۰) و عملکرد ذهنی مرزی (هوش‌بهر ۷۰ تا ۸۵) و با

همکاری اداره کل آموزش و پرورش شهرستان بندر انزلی انتخاب شدند. پژوهش‌های اخیر بر تغییرات عصب‌شناختی پس از ۱۸ سالگی تأکید می‌کنند که بر اتخاذ روی‌آوردهای بالینی و سیاست‌های اجتماعی برای نوجوان تأثیر می‌گذارد، بنابراین تعریف محدوده نوجوانی گسترش پیدا کرده و اغلب تا حدود ۲۵ سالگی را شامل می‌شود (۲۵).

افراد با کم‌توانی ذهنی خفیف (هوش‌بهر ۷۰ تا ۷۰)، در همه زمینه‌های مهارت‌های شناختی و زندگی اجتماعی کندتر از افراد با هوش‌بهر متوسط هستند، این افراد می‌توانند مهارت‌های زندگی عملی را بیاموزند که به آنها امکان می‌دهد در زندگی روزمره با حداقل سطح پشتیبانی، کنش‌وری مناسبی داشته باشند (۲۶)، اما افراد با عملکرد ذهنی مرزی (هوش‌بهر ۷۰ تا ۸۵)، توصیفی از افرادی است که میان سطح متوسط شناختی و کم‌توانی ذهنی قرار دارند و عملکرد انطباقی، مهارت‌های شناختی، و اجتماعی آنان از کم‌توان‌های ذهنی خفیف رشد یافته‌تر است (۲۷). در جهت رسیدن به حداکثر تنوع، مشارکت‌کنندگان از هر دو جنس انتخاب شدند. همه نوجوانان با خانواده (پدر و مادر) زندگی می‌کردند و پیش از شروع مصاحبه از خانواده‌ها رضایت کتبی و از مشارکت‌کنندگان رضایت شفاهی گرفته شد. همچنین پیش از شروع مصاحبه، چند جلسه مقدماتی به منظور آشنایی با نوجوانان در فضای مدرسه برگزار شد.

ب) ابزار: گردآوری داده‌ها از طریق مصاحبه‌های عمیق نیمه ساختاریافته و به صورت انفرادی و چهره به چهره، در اتاق مجزا از فضای کلاس درس انجام شد. همه مصاحبه‌ها توسط پژوهشگر یکم این مقاله انجام شد. سؤالات پرسیده شده شامل تمرکز بر تجربیات و احساسات شرکت‌کنندگان از مرگ و دلایل زیربنایی ادراک آنها از مفهوم مرگ بود. برای مثال در طی مصاحبه از مشارکت‌کنندگان خواسته شد معنای مرگ را شرح دهند، تجربیات خود از مرگ اطرافیان و احساسات همراه با موقعیت را بازگو کنند، همچنین از شرکت‌کنندگان خواسته شد تا موقعیت‌هایی که در آن ترس از مرگ را تجربه کرده‌اند در کنار اقدامات خود و افکارشان در مورد این تجربه، با جزئیات شرح دهند. ذیل هر زیرمضمون، به تفصیل سؤالات اصلی و اکتشافی مربوط ذکر شده است.

ج) روش اجرا: با اطلاع آگاهانه شرکت‌کنندگان و کارکنان آموزشی، مصاحبه‌ها به صورت بی‌نام و ناشناس ضبط شد. بسته به تمایل شرکت‌کنندگان و شرایط مصاحبه، طول مدت مصاحبه‌ها متغیر بود؛ به نحوی که کوتاه‌ترین مصاحبه ۳۳ دقیقه و طولانی‌ترین مصاحبه ۴۵ دقیقه زمان برد. در هنگام نمونه‌گیری، با مطالعه پرونده ارجاع به مدارس استثنایی از میزان هوشبهر و سطح کم‌توانی ذهنی شرکت‌کنندگان اطمینان حاصل می‌شد؛ همچنین با مصاحبه‌ای مقدماتی و راهنمایی کارکنان آموزشی از توانایی تکلم و عدم همبودی شرایط جسمی و روان‌شناختی (مانند صرع، تشنج، فزون‌کنش — نارسایی توجه) آگاهی کسب می‌شد. گردآوری داده‌ها از طریق پرسیدن سؤالات باز پاسخ انجام می‌شد، همچنین پژوهشگر از یادداشت‌های میدانی به منظور ثبت واکنش‌های رفتاری و احساسی مشارکت‌کنندگان و مواردی از این قبیل بهره برد و از این یادداشت‌ها در مرحله تحلیل داده‌ها استفاده کرد. تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی به طور همزمان با جمع‌آوری داده‌ها شروع شد. این فرآیند چرخشی جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها در نهایت به نقطه‌ای در جمع‌آوری داده‌ها منتهی شد که در آن دسته‌بندی یا مضمون جدیدی شکل نگرفت. به این حالت /شباع گفته می‌شود که نشان می‌دهد جمع‌آوری داده‌ها کامل شده است، به نحوی که واحدهای معنایی استخراج شده از مصاحبه هجدهم به بعد تکرار یافته‌های قبلی بوده و داده‌های به دست آمده از پنج مصاحبه آخر در جهت حمایت از یافته‌های قبلی سازمان‌بندی شدند و داده‌های جدید دیگری به دست نیامد. بنابراین نمونه‌گیری خاتمه یافت و در نهایت حجم نمونه با ۲۳ نفر شکل گرفت.

برای تحلیل داده‌ها از روش دیکلمن (۲۸) استفاده شد. این روش تحلیل مبتنی بر پدیدارشناسی هرمنوتیک است و شامل هفت مرحله است که به صورت تیمی انجام می‌شود. مراحل به ترتیب عبارت‌اند از: مرحله یکم؛ بعد از انجام هر مصاحبه متن ضبط شده به همراه یادداشت‌های حین مصاحبه تایپ و سپس چندین بار مرور صورت گرفت تا درک کلی از آن حاصل شود. در مرحله دوم؛ برای هر یک از متون مصاحبه یک خلاصه تفسیری نوشته شد تا معانی نهفته در متون کشف شود. در مرحله سوم؛ پژوهشگر با کمک اعضای تیم پژوهش (استاد راهنما و مشاور)

1. Theme
2. Credibility
3. Dependability

درباره واحدهای معنایی استخراج شده و مضامین^۱ آن به تبادل نظر پرداختند، این معانی به تعبیری همان بیان ساده‌ی شرکت‌کننده بوده، که شامل فضای مصاحبه و چگونگی پاسخ فرد به سؤالات نیز می‌شد. در مرحله چهارم؛ به منظور تبیین و رفع هرگونه ابهام موجود در تفاسیر، فرایند برگشت به متون و گاهی مراجعه به شرکت‌کنندگان، به صورت رفت و برگشت مکرر انجام شد که در واقع همان چرخه هرمنوتیک است. در مرحله پنجم؛ با ادغام خلاصه‌های تفسیری و واحدهای معنایی مشابه، تحلیل ترکیبی و کلی‌تر شکل گرفت و با دسته‌بندی واحدهای معنایی مشابه، زیرمضمون‌ها و مضمون‌های اصلی پدیدار شدند. در مرحله ششم؛ یک تفسیر پایانی یا بیانیه ساختاری که بیانگر پیوند و ارتباط میان زیرمضمین و مضمون‌های استخراج شده است، نوشته شد که این سطح بالاترین سطح تحلیل هرمنوتیک به شمار می‌آید. در مرحله هفتم؛ نسخه‌ای پیش‌نویس از مضامین و زیرمضمین و منتخبی از متن مصاحبه‌ها در اختیار افراد تیم پژوهش (استاد راهنما و مشاور) قرار گرفت و نظرات و پیشنهادات آنها در نسخه پایانی گزارش لحاظ شد.

برای دستیابی به روش‌های علمی تضمین‌کننده پایایی، از پنج معیار لینکلن و گوبا (۲۹) یعنی؛ اعتبارپذیری^۲، اعتمادپذیری^۳، تأییدپذیری^۴، انتقال‌پذیری^۵، و صحت^۶ بدین شرح استفاده شد: برای وصول به معیار اعتبارپذیری راهکارهایی مانند درگیری طولانی مدت با موضوع پژوهش، صرف زمان کافی برای مصاحبه و جمع‌آوری داده‌ها، استفاده از ابزارهای مکمل مصاحبه برای پوشش خلأهای اطلاعاتی (مشورت با معلمان)، بازبینی یافته‌ها توسط تیم پژوهش و گاهی خود مشارکت‌کنندگان که تحلیل عمیق‌تر داده‌ها را میسر می‌کند. در جهت دستیابی به معیار اعتمادپذیری؛ برای تحلیل داده‌ها از روش دیکلمن استفاده شد و بر اساس آن مراحل پژوهش و توصیف داده به روشنی بیان می‌شود. جهت وصول به معیار تأییدپذیری؛ تمامی داده‌ها و مضامین کشف شده، با اعضای تیم پژوهش مرور و بررسی صورت گرفت. برای تحقق معیار انتقال‌پذیری؛ نمونه‌ای هدفمند از افراد نمونه انتخاب شد که تا حد ممکن انتقال به نمونه‌های دیگر تسهیل شود و همچنین با توصیف غنی از روند پژوهش و داده‌ها، سعی شد زمینه‌ای برای قضاوت و ارزیابی خوانندگان فراهم

4. Confirmability
5. Transferability
6. Authenticity

۱۸ نفر کم‌توان ذهنی خفیف) بودند. این نوجوانان در طیف سنی ۱۶ تا ۲۲ سال قرار داشتند و میانگین سن شرکت کنندگان ۱۹ سال بود. همچنین ترکیب جنسیتی شامل ۱۴ پسر و ۹ دختر بود. اطلاعات جمعیت‌شناختی مشارکت کنندگان در جدول ۱ گزارش شده است.

شود. برای دستیابی به معیار صحت؛ سعی شده است که ضبط و نگارش مصاحبه‌ها و سایر منابع اطلاعاتی به طور دقیق انجام گیرد تا فضای مصاحبه مشارکت کنندگان با بیشترین غلظت به گزارش منتقل شود. مشارکت کنندگان در این پژوهش ۲۳ نفر (۵ نفر عملکرد ذهنی مرزی و

جدول ۱: اطلاعات جمعیت‌شناختی نوجوانان مشارکت کننده در پژوهش

کد آزمودنی	جنسیت	سن	سطح کم‌توانی و عملکرد ذهنی	مقطع تحصیلی
۱	پسر	۲۲	خفیف	پایه ۱۰
۲	پسر	۲۱	خفیف	پایه ۱۰
۳	پسر	۲۲	مرزی	پایه ۱۱
۴	پسر	۱۹	مرزی	پایه ۱۰
۵	پسر	۱۹	خفیف	پایه ۹
۶	پسر	۱۸	خفیف	پایه ۸
۷	پسر	۱۸	خفیف	پایه ۹
۸	پسر	۱۷	خفیف	پایه ۸
۹	پسر	۱۷	مرزی	پایه ۹
۱۰	پسر	۲۰	خفیف	پایه ۹
۱۱	پسر	۱۶	خفیف	پایه ۷
۱۲	پسر	۲۰	خفیف	پایه ۹
۱۳	پسر	۱۸	خفیف	پایه ۸
۱۴	پسر	۱۹	خفیف	پایه ۸
۱۵	دختر	۱۹	خفیف	پایه ۹
۱۶	دختر	۱۶	مرزی	پایه ۷
۱۷	دختر	۲۱	خفیف	پایه ۱۱
۱۸	دختر	۲۰	مرزی	پایه ۱۰
۱۹	دختر	۱۹	خفیف	پایه ۱۰
۲۰	دختر	۱۸	خفیف	پایه ۹
۲۱	دختر	۱۷	خفیف	پایه ۸
۲۲	دختر	۲۰	خفیف	پایه ۱۰
۲۳	دختر	۲۲	خفیف	پایه ۱۱

دربار می‌گیرد. در سطح سوم و با نگاهی عمیق‌تر به سطوح پیشین و متناوب با روی‌آورد نظری پدیدارشناسی وجودی، مضمون‌های اصلی مرتبط با گزاره‌ها و واحدهای معنایی مطرح شدند. زیرمضمون‌ها و مضمون‌های اصلی استخراج شده از مصاحبه درباره مفهوم مرگ در نوجوانان کم‌توان ذهنی خفیف و عملکرد ذهنی مرزی در جدول ۲ گزارش شده است.

یافته‌ها

در تحلیل پدیدارشناسی ادراک شرکت کنندگان حول مفهوم مرگ، داده‌ها در سه سطح تحلیل شدند (۳۰). پایین‌ترین سطح شامل گزاره‌های معنایی می‌شود که نکات کلیدی مستخرج از متن مصاحبه‌ها است؛ نکاتی که در مصاحبه‌ها فراوانی بیشتری دارند و تکیه‌گفتگو را شامل می‌شوند. در سطح دوم در راستای یکپارچه‌کردن گزاره‌ها، زیرمضمون‌ها استخراج شدند، به نحوی که هر زیرمضمون، گزاره‌های متعدد و با معنای مشابه را

جدول ۲: زیرمضمون‌ها و مضمون‌های اصلی مفهوم مرگ

مضمون‌های اصلی	زیرمضمون‌ها
تجربیات مرتبط با مرگ	مرگ حیوان خانگی مرگ اطرافیان
پیوستگی مرگ در متن زندگی	مواجهه غیر مستقیم زندگی در افق زمان پذیرش امکان مرگ
زندگی در برابر مرگ	توقعات محدود دیگران وظیفه در زندگی

تجربیات مرتبط با مرگ

تمامی نوجوانان، پاسخ به سؤالات مصاحبه را با تجربیات پیشین مرتبط با مرگ آغاز نمودند. نوجوانان دست کم در یکی از زیرمضمون‌های مرگ حیوان خانگی، مرگ اطرافیان و مواجهه غیرمستقیم با مرگ تجربیات خود را بیان کردند. دامنه سؤالات به شرح زیر بود: مرگ چیست؟ چرا مردم می‌میرند؟ چگونه می‌توان مرگ را تشخیص داد؟ چه موجوداتی می‌میرند؟ تا به حال به مرگ فکر کردی؟ آیا معمولاً خواب می‌بینی؟ خوابی از مرگ یادت می‌آید؟

مرگ حیوان خانگی: در زیرمضمون مرگ حیوان خانگی، نوجوانان اشاره کردند که حیوان خانگی خود و یا یکی از اعضای خانواده با مرگ مواجه شده که این پاسخ به تعبیری نشان از ادراک مرگ زیستی در تجارب جانشینی است. بخشی از گزاره‌های حمایت کننده از این زیرمضمون شامل:

(من به جوجه رو بزرگ کردم... به روز رفتیم تو حیاط دیدم نیست... مامان گفت گربه خوردش... اون مرد... (مشارکت کننده شماره ۴)؛
داداشم به سگ داشت... باهاش بازی می‌کردم... به روز رفته بودیم بیرون، برگشتیم خونه دیدیم افتاده رو پله‌ها... مرده بود... (مشارکت کننده شماره ۱۵))

مرگ اطرافیان: مرگ اطرافیان و واکنش‌های سوگ، بخش عمده‌ای از مکالمات تحت مضمون اصلی تجربیات مرگ را شامل می‌شود. بیشتر شرکت کنندگان در مصاحبه‌ها دست کم یک مورد از تجربه سوگ و فقدان اطرافیان خود و واکنش‌های هیجانی خود را گزارش کردند و با توجه به ارتباط عاطفی با افراد متوفی، طیف گوناگونی از واکنش‌ها

توسط نوجوانان گزارش شد. بخشی از گزاره‌های حمایت کننده از این زیرمضمون شامل:

(پارسال برادرم مرد، اول بهم گفتن رفته سفر... بعدش گفتن دیگه نیامد، مرده... خیلی ناراحت شدم، من رو بردن پیش مادر بزرگم، به مدت اونجا بودم. اتاق من و برادرم یکی بود. وقتی برگشتم همه وسایل‌های اون رو برداشته بودن. بهم می‌گفتن دیگه بهش فکر نکنم. ولی خودشون هر شب من و میداشتن تو اتاق و گریه می‌کردند. الان دیگه اونا گریه نمی‌کنند، ولی من همش خواب برادرم رو می‌بینم... (مشارکت کننده شماره ۱۸)؛
وقتی کوچیک بودم پدرم مرد... من اصلاً یادم نیامد... ولی وقتی عکسش رو می‌بینم به حسی میاد ستم... نمی‌دونم چیه... یکم می‌ترسم... (مشارکت کننده شماره ۲۱)؛
مادر بزرگم چندسال پیش مرد... من هنوز که میرم خونه شون فک می‌کنم شاید بینمش... می‌دونم دیگه تو این دنیا نیست، ولی حس می‌کنم شاید بتونم بینمش... (مشارکت کننده شماره ۱)؛
به همسایه داشتیم که تنها همبازی من بود... به روز دیدم باباش تو کوچه گریه می‌کنه و سر و صدا میاد... مامانم گفت دوست رفت پیش خدا... اول دوست داشتیم منم برم پیش خدا با دوستم بازی کنم... بعدا که بزرگ شدم فهمیدم دوستم مرده... ولی من هنوز تو نقاشی‌هام اونم می‌کشم... (مشارکت کننده شماره ۳)).

مواجهه غیرمستقیم: بخشی از مکالمات به برخورد واسطه‌ای با مرگ اختصاص پیدا کرد، همچون آشنایی از طریق رسانه‌های جمعی که این بخش تحت زیرمضمون مواجهه غیرمستقیم قرار گرفت. از صورت‌های اصلی این مواجهه به آمار فوت کرونا در زمان همه‌گیری کووید-۱۹ می‌توان اشاره کرد که در شبکه‌های اجتماعی و تلویزیون روزانه گزارش می‌شد. بخشی از گزاره‌های حمایت کننده شامل:

(مامانم نمی‌گذاشت از خونه بیرون برم... می‌گفت خطرناکه، مریضی زیاد شده... راست می‌گفت، تو تلویزیون می‌گفتند هر روز کلی از آدم‌ها می‌میرند... (مشارکت کننده شماره ۱)؛
ما مدرسمون به مدت تعطیل بود... خانم معلم به نقشه واسه مامانم فرستاد که شهر ما قرمز بود، یعنی اینجا خیلی‌ها داشتن می‌مردند... (مشارکت کننده شماره ۲۱)؛
به مستند دیده بودم که تو اون آدمای مسموم شده رو می‌بردند بیمارستان، بعضی‌ها تو بیمارستان می‌مردند... یادمه تو فیلم به آدم که مرده بود رو شطرنجی کردند و نشون دادن... (مشارکت کننده شماره ۱۷)).

پیوستگی مرگ در متن زندگی

زندگی در سایه امکان مرگ، نوعی تأیید زندگی است. براساس روی آورد وجودگرایی، آگاهی از اجتناب ناپذیر بودن مرگ، به آگاهی ما از زنده بودن و وجودمان انرژی می بخشد. در این راستا انسان باید به شکلی فعال، و قوف نسبت به مرگ را در خود و دیگران پرورش دهد، این اجتناب‌ناپذیری تأثیر متناقضی دارد، یعنی انسان‌ها تا زمانی از رنج و موهبت زندگی برخوردارند که به مرگ می‌اندیشند و این درحالی است که جنبه‌ای از مرگ همواره با عدم قطعیت همراه است. برای ایجاد فضایی روان‌شناختی جهت تسهیل بازگو کردن تجربیات مرگ به عنوان سازه وجودی با این توضیح که: صحبت الان ما راجع به احساس عمیق‌تری از مرگ در زندگی روزمره است که گاهی از آن به عنوان مرگ وجودی یاد می‌شود، احساسی که می‌تواند موقتی باشد، آیا می‌توانید هر موقعیتی را به خاطر بیاورید که احساس کردید شما این نگرش عمیق‌تر از زندگی و مرگ را تجربه کردید؟ از سؤالات بعدی زمانی استفاده می‌شد که نوجوانان موردی را مطرح می‌کردند که مربوط به مرگ وجودی است، سؤالاتی مانند: چگونه متوجه این نگرش عمیق شدید؟، می‌توانید کمی بیشتر در مورد آن به من بگویید؟ و چگونه می‌خواهید این احساس را در قالب کلمات بیان کنید؟ هنگامی که گفتگو به دیالکتیک منفی^۲ می‌رسید، با پرسش‌های اکتشافی تلاش می‌شد جریان روان گفتگو ادامه پیدا کند، از جمله سؤالات مطرح شده می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: نظرت درباره این جمله‌ها چیه؟ همه ما به روز به دنیا اومدیم و به روز هم می‌میریم، هیچ وقت هم معلوم نیست که چه زمانی می‌میریم، هر لحظه امکان مرگ وجود داره، اما ما که دائما به مرگ فکر نمی‌کنیم، چه راه‌حلی برای کنار اومدن با این واقعیت مسلم هستی در اختیار داریم؟ مرگ به عنوان شرایطی که بعدش دیگه هیچ چیز ممکن نیست، می‌تونه برای تو معنی داشته باشه؟

زیرمضمون‌های استخراج شده ذیل مضمون اصلی پیوستگی مرگ در متن زندگی شامل زندگی در افق زمان و پذیرش امکان مرگ است.

زندگی در افق زمان: آنچه که فرد با کم‌توانی ذهنی را در مواجهه با این حدود بشری متمایز می‌کند، تجربیات زیسته آنها به همراه

1. Inevitability
2. Negative Dialectics

ویژگی‌های منحصر به فرد ناشی از تفاوت‌های کمی و کیفی شناختی است که زمینه متفاوتی را برای تولید معنا فراهم می‌کند. ساختار هستی‌شناختی^۳ و شکل آگاهی^۴ انسان دارای ویژگی‌های مهمی در رابطه با مفهوم مرگ است که در تجربه‌های خاص زندگی فرصت ظهور پیدا می‌کند. این گزارش‌ها منعکس‌کننده «احساسات وجودی» است (۳۱)، زیرا این گزارش‌ها تجربه رابطه آن شخص با دنیای اطراف و خود شخص را به نحوی بی‌واسطه نشان می‌دهند. لحظاتی که فرد محدودیت هستی‌خویش را درمی‌یابد و به وقوف آگاهانه از فانی بودن انسان می‌رسد. اینکه ما زندگی می‌کنیم و مرگ هر لحظه در زندگی ما جای دارد. در این بخش از مصاحبه ارزیابی شد که نوجوانان چگونه می‌توانند نگاه عمیق‌تری نسبت به مفهوم مرگ داشته باشند و ماهیت پدیداری این ادراک با توجه به شرایط شناختی مشارکت‌کنندگان چگونه است. بخشی از گزاره‌های حمایت‌کننده شامل:

(مرگ تو زندگی هر روز ما هستش... این و خوب می‌فهمم... (مشارکت‌کننده شماره ۱۸)؛ ممکنه هر روزی که هست، روز آخر زندگی به نفر باشه... (مشارکت‌کننده شماره ۱۳)؛ به بار تو به داستان که ما مانم برام خوندم، به خرگوشه از خون ش رفت بیرون، وقتی اومد برگرد خونه گرگ اون و شکار کرد... اون خرگوش وقتی از خون بیرون میومد نمی‌دونست که قراره بمیره... ما هم نمیدونم که کی قراره بمیریم... (مشارکت‌کننده شماره ۱۶)؛ یکی از فامیلامون خیلی جوون بود... وقتی کرونا اومد یهو مرد... هیچکس فکرش رونمی‌کرد... (مشارکت‌کننده شماره ۱۹)).

پذیرش امکان مرگ: در این بخش از مصاحبه گفتگو به سمت زمان پایان زندگی متمایل شد و نوجوانان نگرش خود را درباره زمان مرگ مطرح کردند. نوجوانانی که به صورت مستقیم و غیرمستقیم تجربه مرتبط با مرگ داشتند، از تجارب خود مثال زدند و در مواردی هم با طرح مثالی از داستان‌ها منظور خود را بیان کردند. در متن مصاحبه‌ها عمدتاً اولین تداعی از فردی که در آستانه مرگ است با تصویری از فردی سالمند و یا بیمار همراه بود. ذهنیت نوجوانان با الگوی طبیعی زمانمندی و مرگ همگام بود به نحوی که فرد با افزایش سن احتمال

3. Ontological structure
4. Shape of consciousness

پدیدار شناختی اشاره دارد. دالبرگ و همکاران (۳۲) جهان زندگی را به عنوان جهانی اجتماعی توصیف می کنند که از طریق تعامل متقابل یک گفتگوی درونی و یک گفتگوی بیرونی بین فرد و محیط اطرافش از جمله محیط اجتماعی شکل می گیرد. جهان زندگی افراد با کم توانی ذهنی با محدودیت‌هایی از جمله نارسایی‌های شناختی همراه است که گاهی موجب واکنش‌های منفی اطرافیان از جمله والدین و متخصصان آموزشی می شود، زیرمضمون‌های توقعات محدود دیگران و وظیفه در زندگی ذیل این مضمون اصلی قرار می گیرند.

توقعات محدود دیگران: نخستین زیرمضمون این بخش، توقعات محدود دیگران است. پذیرش مرگ، توجه شخص را به زندگی معطوف می کند، در واقع فرد با آگاهی از فانی بودن خویش به آنچه که اکنون در اختیار دارد؛ یعنی زندگی روی می آورد. بیشتر نوجوانان بیان کردند که انتظار اطرافیان از آنها بسیار ساده تر از توانایی آنها است و تلاش اطرافیان به آموزش مراقبت‌های روزمره محدود می شود، در حالی که پس از فراگیری مهارت‌های خودیاری و آموزشی، توانایی‌های بالقوه و خواسته‌های نوجوانان نادیده گرفته می شود. این نیاز با توجه به سن، افزایش پیدا می کرد؛ چنانچه نوجوانانی که در سال پانزدهم تحصیلات خود بودند با نگرانی از آینده و خواسته‌های مورد غفلت قرار گرفته خود، نوع نگاه زندگی از دست رفته و نیاز به توجه بیشتر اطرافیان به زندگی خود را بیشتر از نوجوانان سنین پایین تر گزارش می کردند. نوجوانان در مصاحبه از تمایلات خود برای یادگیری مهارت‌ها و فنون صحبت کردند که در بیشتر موارد اطرافیان توجهی به آن نداشتند و به جای آن با مطالب تکراری آموزشی از این تمایلات چشم پوشی کردند. برای مثال تمایل به یادگیری حرفه‌ای نقاشی (مشارکت کننده شماره ۱۶، ۱۹، ۲۱، ۲۱، ۵)، موسیقی (مشارکت کننده شماره ۲، ۱۱، ۲۰)، صنایع دستی (مشارکت کننده شماره ۲۳ و ۳)، بازیگری و هنرهای نمایشی (مشارکت کننده شماره ۱، ۹، ۱۳)، باغبانی (مشارکت کننده شماره ۱۷، ۱۶)، ورزش حرفه‌ای (۲۲، ۱۰، ۱۵).

وظیفه در زندگی: زیرمضمون بعدی، وظیفه در زندگی است. مرگ و زندگی نیروهای وابسته به هم هستند، اگرچه مرگ در نهایت ما را نابود می کند، اما می تواند انرژی دهنده بزرگی برای زندگی باشد. بیشتر

مرگ بیشتری پیدا می کند و این ذهنیتی است که شاید در جمعیت عمومی هم رایج باشد، اما موقعیت‌هایی مانند جنگ یا بلایای طبیعی (مانند همه گیری اخیر کووید-۱۹) این قاعده را برهم می زند و بیشتر نوجوانان در ادامه بیان کردند که هر لحظه ممکن است زندگی فرد به پایان برسد. نوجوانان اذعان کردند که صحبت از مرگ دیگران همواره ساده تر است، در حالی که همه می دانند سرانجام، مرگ خویش موضوعی انضمامی تر از مرگ دیگران است. این مقاومت روانی می تواند در راستای اضطراب‌های وجودی و ترس از مرگ معنا پیدا کند. زیرمضمون‌های زندگی در افق زمان و پذیرش مرگ خویش به نحوی درهم تنیده در متن مصاحبه وجود داشت، بخشی از گزاره‌های حمایت کننده از این زیرمضمون شامل:

(هیچ وقت همیشه فهمیدم کی می میرم... در حالی که هر لحظه ممکنه اتفاقی برامون بیوفته... (مشارکت کننده شماره ۸)؛ یه بار تو راه مدرسه تصادف کردم... سرم خورد به صندلی و یکم زخم شد... یادمه خیلی ترسیده بودم... اون موقع فهمیدم شاید حتی تو راه مدرسه بمیرم.. کسی چه میدونه چطور آدم می میره... (مشارکت کننده شماره ۱۱)؛ من دوست دارم راجع به مرگ بیشتر بدونم، ولی مامانم میگه نباید به این چیزا فکر کنم... (مشارکت کننده شماره ۵)؛ یه بار از معلمون راجع به مردن پرسیدم، گفت این حرفا برای من خوب نیست... (مشارکت کننده شماره ۱۰)؛ گاهی با دوستام راجع به مرگ حرف می زنیم، یه بار بابای دو ستم حرفمون رو شنید و ما رو دعوا کرد... (مشارکت کننده شماره ۱۸)؛ قبلنا از معلمون پرسیده بودم بعد مرگ چی میشه؟ مامان گفت اصلا نباید به این چیزا فکر کنم (مشارکت کننده شماره ۱)؛ تو کتابای ما راجع به خیلی چیزا حرف زده، ولی هیچی راجع به مردن نگفته، اینکه بعدش چی میشه... (مشارکت کننده شماره ۲۲)؛ تو مدرسه هیچی راجع به مرگ به ما یاد نمیدن، ولی من یه بار که تنها بودم تو تلویزیون یه مستند راجع به مرگ دیدم... دوست دارم بیشتر بدونم... (۱۶)).

زندگی در برابر مرگ

ما در جهانی هستیم که در مواجهه با دیگر انسان‌ها تحقق پیدا می کند، به این معنا که انسان‌ها بخشی از ادراک پدیداری خویش را با سایر افراد به اشتراک می گذارند. جهان زندگی^۱ به تجربه زیسته و جهان

و درسخون نیستی، ولی من عاشق درس خوندم، فقط بعضی وقت‌ها مطالب و زود فراموش می‌کنم... (مشارکت کننده شماره ۶)؛ تولد برادرم که مرده، همیشه من و یاد قولی که بهم داد میندازه، قرار بود قهرمان فوتبال بشه، ولی مرد... من دوست دارم تا زنده‌ام به قولی که بهش دادم برسم... بهش گفتم که من دور دنیا رو میگردم... (مشارکت کننده شماره ۱۴).

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف تبیین مفهوم مرگ در نوجوانان با کم‌توانی ذهنی خفیف و عملکرد ذهنی مرزی بر اساس روی آورد پدیدارشناسی وجودی انجام شد. که موجب پدیدار شدن مضامین اصلی تجربیات مرتبط با مرگ، پیوستگی مرگ در متن زندگی و زندگی در برابر مرگ شد. یافته‌های این مطالعه تلاش کرد تصویری روشن از دیدگاه نوجوانان با کم‌توانی ذهنی از مرگ وجودی در تجربه زیسته آنان ارائه دهد. نخستین مضمون اصلی تجربیات مرتبط با مرگ است که شامل سه زیرمضمون مرگ حیوان خانگی، مرگ اطرافیان و مواجهه غیر مستقیم است. در زیرمضمون مرگ حیوان خانگی، مشارکت کنندگان تجربیات خود را در رابطه با مرگ حیوان خانگی خود و یا اطرافیان خود ذکر کردند که این بخش از مکالمات بیشتر به جنبه زیست‌شناختی مرگ مربوط می‌شد. زیرمضمون بعدی مرگ اطرافیان است، که شامل تجربیات سوگ در نوجوانان با کم‌توانی ذهنی می‌شود. همان‌طور که وایل و همکارانش (۵) بیان کردند سوگ اطرافیان یکی از راه‌هایی است که می‌تواند فرد را در معرض اضطراب مرگ قرار دهد، زیرمضمون‌های مرگ حیوان خانگی و مرگ اطرافیان ذیل مضمون اصلی تجربیات مرتبط با مرگ، نشان داد که تجربه پیشین مرتبط با مرگ، درک واقع‌بینانه‌تری از مفهوم مرگ را برای این نوجوانان به همراه دارد. در زیرمضمون مرگ اطرافیان، بیشتر نوجوانان مطرح کردند که اطلاعات اندکی درباره مرگ اطرافیان خود دریافت می‌کنند و از این موضوع ابراز نارضایتی کردند. نوجوانان بیان کردند که تمایل دارند نگرانی و دغدغه‌های خود را راجع به مرگ بیان کنند اما توسط اطرافیان منع می‌شوند. با توجه به اینکه درک کامل‌تر از مرگ با سطوح پایین‌تر ترس از مرگ مرتبط است

نوجوانان یک «فهرست ذهنی انجام کار» داشتند، به معنای کارهایی که تا زمانی که زنده هستند قصد انجام یا کامل کردن آن را دارند. اجتناب‌ناپذیر بودن مرگ می‌تواند این درک را تسریع کند که وجود را نمی‌توان نادیده گرفت. اضطراب مرگ می‌تواند با جلب توجه به پایان‌ناشناخته وجود ما و این موضوع که برای استفاده بهینه از امکانات زندگی چه کاری می‌توانیم انجام دهیم، به زندگی ما عمق و غنای بیشتری ببخشد. همچنین مرگ همسر، فرزند یا دوست می‌تواند ما را به یاد تنهایی ما در دنیا بیاندازد، ما تنها می‌میریم و هیچ‌کس نمی‌تواند به جای ما زندگی کند. گزاره‌های این بخش از مصاحبه نشان داد که نوجوانان کم‌توان ذهنی، محدودیت زندگی را دریافته‌اند و در مسیر غلبه بر کشاکش‌های وجودی بشر گام برمی‌دارند. همان‌طور که گزاره‌های زیر مشهود است، این کشاکش‌ها متناسب با شرایط شناختی این نوجوانان، طرحی انضمامی از ابعاد وجودی در این جامعه به تصویر می‌کشند که در راستای به‌کمال رساندن وجود خویش، تمام تلاش خود را به عرصه زندگی وارد می‌کنند. بخشی از گزاره‌های حمایت‌کننده از این زیرمضمون شامل:

(من به بار تو این دنیا هستم، دوست دارم قهرمان ورزش بشم، من بدمیتون بازی می‌کنم و میخوام قهرمان بشم... (مشارکت کننده شماره ۲۲)؛ من باید تو زندگی به خواسته هام برسم... (مشارکت کننده شماره ۱)؛ من می‌خوام پدر و مادرم رو خوشحال کنم، اونا خیلی برای من زحمت کشیدن، من شرایط سختی دارم و اونا هیچوقت نداشتم من اذیت بشم، دوست دارم به جایی برسم که بتونم زحمات اون‌ها رو جبران کنم... (مشارکت کننده شماره ۹)؛ من باید تو کاری که دوست دارم (بازیگری) موفق بشم، اینجوری زندگی من قشنگ میشه... (مشارکت کننده شماره ۱۱)؛ من تو این زندگی نقش کوچیکی تو دنیا دارم، ولی دوست دارم جوری که می‌خوام زندگی کنم... (مشارکت کننده شماره ۲۰)؛ ما مانم به داستان برام خونده که آخرش قهرمان داستان بدون اینکه به خواسته هاش برسه کشته شد، من دوست ندارم اینجوری بشم، دوست دارم تو زندگی به اهدافم برسم... (مشارکت کننده شماره ۴)؛ من پیش خودم فکر می‌کنم که اگه بتونم زیاد درس بخونم، زندگی مفیدی دارم... به بار همسایه مون وسط بازی بهم گفت تو عقب موندی

اجتماعی افراد کم‌توان ذهنی، به شیوه‌ای فردی و انطباقی است. همچنین آموزش فلسفه برای کودکان، با ایجاد فرصت کاوشگری جذاب پیرامون موضوعات مختلف، باعث پرورش قدرت تفکر انتقادی، تفکر تأملی، تفکر مشارکتی، و مانع از احساس کهنتری کودک می‌شود (۱۰).

آخرین مضمون اصلی، زندگی در برابر مرگ است که شامل زیرمضمون توقعات محدود دیگران و وظیفه در زندگی می‌شود. هما‌طور که مبنای نظری وجودگرایی اشاره می‌کند و در گزاره‌های معنایی و مضامین استخراج شده از مصاحبه‌ها نیز مشهود است، ادراک مرگ توسط مشارکت کنندگان، توجه به زندگی را به ارمغان می‌آورد. این بُعد از وجود نوجوانان شرکت‌کننده در پژوهش حاضر که ذیل مضمون «زندگی در برابر مرگ» به آن پرداخته شد، گواهی بر این موضوع است که نوجوانان با کم‌توانی ذهنی، محدودیت هستی را درک کرده و در مواجهه با آن تلاش می‌کنند معنای شخصی از زندگی را به وجود بیاورند، اما قرار گرفتن این نوجوانان در ساختار بوم‌شناختی معیوب، به سرکوب این معنا منجر شده است. تعامل والدین و معلمان نوجوانان با کم‌توانی ذهنی، ضمن شناخت هر چه بیشتر توانایی‌های فرزندان، می‌تواند مسیر توجه به مسائل عمیق در این افراد و در نتیجه گذار موفقیت‌آمیز به بزرگسالی را در این جامعه تسهیل کند. هنگامی که این تعامل بر پایه درک واقع بینانه از نوجوانان و به دور از فضای کلیشه‌ای و برجسب‌های^۲ رایج درباره کم‌توانی ذهنی باشد، نگرانی‌های نوجوانان بدون هیچ‌گونه واهمه‌ای ابراز می‌شود و اگر با بازخورد مناسب اطرافیان نیز همراه شود، بستری برای به اشتراک گذاشتن و حل دغدغه‌های نوجوانان فراهم می‌شود.

همچنین مضامین اصلی و زیرمضمون‌های به دست آمده در یافته‌های پژوهش حاضر، هم‌سو با مبنای نظری و پژوهش‌پدیدارشناسی وجودی (۱۳) بر درک مرگ به عنوان یک سازه وجودی در نوجوانان با کم‌توانی ذهنی خفیف و عملکرد ذهنی مرزی دلالت دارد. این یافته‌ها در کنار سایر شواهد پژوهشی مربوط به موضوع مرگ وجودی، بینشی عمیق برای متخصصان آموزشی و درمانی فراهم می‌کند که در طرح‌ریزی چهارچوب آموزشی و خدماتی برای نوجوانان کم‌توان ذهنی، وقوف این افراد نسبت به مرگ وجودی را لحاظ کنند. همچنین با در نظر گرفتن

(۱۴) صحبت از مرگ نباید به عنوان یک تابو^۱ در خانواده‌ها منع شود. این نتایج در راستای پژوهش گروست (۷) که بیان کرد افراد با کم‌توانی ذهنی از آگاهی بیشتر در مسائل مربوط به مرگ و متوفی استقبال می‌کنند، بر حق آگاهی این جامعه در وقوف نسبت به مرگ که یکی از حدود وجودی بشر است، تأکید می‌کند. آخرین زیرمضمون این بخش مواجهه غیرمستقیم است که به نقش رسانه‌ها در شکل‌گیری مفهوم مرگ اشاره می‌کند. نوجوانان بیان کردند که آگاهی از طریق رسانه‌ها، به ویژه در دوران همه‌گیری کووید-۱۹ موجب برخورد‌های مکرر آنان با مسائل مرتبط با مرگ می‌شد. از دیگر ملاحظات مربوط به این بخش می‌توان به اهمیت مهارگری والدین بر دسترسی به فضای مجازی اشاره کرد که با توجه به محدودیت‌های شناختی این افراد که آنان را در معرض سوءاستفاده و تعرض قرار می‌دهد (۲)، اهمیت دوچندان پیدا می‌کند.

مضمون اصلی دوم، پیوستگی مرگ در متن زندگی است که شامل زیرمضمون‌های زندگی در افق زمان و پذیرش امکان مرگ می‌شود. تحلیل داده‌ها نشان داد که درک زمان وجود و وقوف نسبت به امکان لحظه به لحظه مرگ در راستای تلاش برای معنا بخشیدن و تسلط بر مفهوم و تجربه مرگ قرار دارد. مضمون اصلی پیوستگی مرگ در متن زندگی، در راستای مضامین استخراج شده توسط هیدر و زامان (۳۳) در مصاحبه با افراد با کم‌توانی ذهنی، یعنی معنای مرگ، آیین‌های مرگ و ادراک سوگواری، به این موضوع اشاره می‌کند که نوجوانان با کم‌توانی ذهنی نسبت به مفهوم مرگ وقوف دارند. در زیرمضمون پذیرش امکان مرگ، با توجه به اظهارات نوجوانان، محتوای آموزشی مناسب مرتبط با مرگ در برنامه‌های آنها جایگاه پررنگی ندارد. همان‌طور که رودریگز هرور و همکارانش (۸) بیان کردند آموزش‌های محتوای درس مرتبط با مرگ هم در تسهیل فرآیند سوگواری و هم در تصمیم‌گیری‌های زندگی شخصی نقش مهمی دارند. این خلأ محتوای آموزشی همگام با پژوهش‌گاسکن و همکارانش (۹) بر نگرش مطلوب دانش‌آموزان استثنایی در فراگیری مفاهیم مرتبط با مرگ و زندگی در برنامه‌های آموزشی خود دلالت می‌کند که لازمه آن آموزش مریبان و والدین برای ارائه مناسب مفاهیم مرتبط با مرگ، هم‌سو با توانایی‌های شناختی و شرایط هیجانی-

1. Taboo

2. Stigma

آموزشی اکتفا شد و هوشبهر توسط پژوهشگر ارزیابی نشد. پیشنهاد می‌شود پژوهشگران علاقه‌مند به این حیطه پژوهشی، با استفاده از روی‌آورد‌های پدیدارشناسانه توصیفی و تفسیری، پژوهش‌هایی با نمونه‌های سنی گوناگون و متمرکز بر طیف‌های خاص کم‌توانی ذهنی انجام دهند.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش: این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده یکم آقای سید سینا شمس اسلامی در رشته روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی دانشگاه گیلان است که در تاریخ ۱۴۰۲/۳/۲۸ با موفقیت دفاع شد. مجوز علمی این مطالعه توسط دانشگاه گیلان طی نامه شماره ۸۳۶۸۹ در تاریخ ۱۴۰۱/۷/۱۱ و مجوز اجرایی مطالعه بر روی افراد نمونه توسط سازمان آموزش و پرورش استثنایی در تاریخ ۱۴۰۱/۷/۲۸ با شماره نامه ۳۷۰۰/۱۸۲۸۴۴/۱۵۰ صادر شد. این پژوهش دارای کد اخلاق با شماره IR.GUILAN.REC.1401 صادره از کمیته اخلاق در پژوهش‌های زیست پزشکی دانشگاه گیلان است. همچنین ملاحظات اخلاقی مندرج در راهنمای انتشار انجمن روان‌شناسی آمریکا و کدهای اخلاقی سازمان نظام روان‌شناسی ایران مانند اصل رازداری، محرمانه ماندن اطلاعات، دریافت رضایت کتبی از افراد نمونه در این پژوهش رعایت شده است.

حامی مالی: این مطالعه بدون حامی مالی و در قالب پایان‌نامه کارشناسی ارشد انجام شده است.

نقش هر یک از نویسندگان: نویسنده نخست به عنوان طراح پژوهش و مسئول جمع‌آوری داده‌ها، نویسنده دوم به عنوان استاد راهنما، و نویسنده سوم به عنوان استاد مشاور در این مقاله نقش داشتند.

تضاد منافع: انجام این پژوهش برای نویسندگان هیچ گونه تعارض منافی را به دنبال نداشته است و نتایج آن کاملاً شفاف و بدون سوگیری گزارش شده است.

تقدیر و تشکر: از کارکنان خدماتی و آموزشی مدرسه استثنایی پوررزار بندر انزلی و تمامی افراد نمونه که در این پژوهش مشارکت کردند، صمیمانه سپاسگزار می‌کنیم.

گسترش مداخلات روان‌شناختی برای نوجوانان در چهارچوب وجودگرایی، نقش متغیرهای وجودی در طرح‌ریزی درمانی اهمیت زیادی پیدا می‌کند، به ویژه در یکی از کشاکش‌های اصلی سلامت روان نوجوانان، یعنی مواجهه با خودکشی (۲۱)؛ این درحالی است که نتایج پژوهش لودی و همکارانش (۲۲) نشان می‌دهد که نوجوانان با کم‌توانی ذهنی همواره در معرض خودکشی قرار دارند که این موضوع ضرورت انجام پژوهش‌های آینده در راستای تدوین پروتکل‌های درمانی سازگار با جمعیت کم‌توان‌های ذهنی را نشان می‌دهد.

نوجوانان بارها در متن مصاحبه اشاره کردند که از مطرح کردن دغدغه‌های خود با مراقبان و بزرگسالان پرهیز می‌کنند، زیرا که با نادیده گرفته شدن مواجه می‌شوند. شایسته است به جای این موضع‌انکار، از روی آورد گشوده‌تری نسبت به دغدغه‌های این جامعه استقبال شود. نتایج پژوهش حاضر، این تفکر رایج که نوجوانان با کم‌توانی ذهنی خفیف و عملکرد ذهنی مرزی به علت نارسایی‌های شناختی خود درکی از سطوح عمیق انسانی (در پژوهش حاضر دغدغه مرگ وجودی) ندارند، به کشاکش می‌کشد و بیان می‌کند که علیرغم این نارسایی‌ها، این افراد با دغدغه وجودی مرگ دست و پنجه نرم می‌کنند که چگونگی این درک و دریافت در مضامین و زیرمضمون‌های استخراج شده از متن مصاحبه‌ها هویدا است. از محدودیت‌های پژوهش این است که به علت کمبود حجم نمونه، برخی متغیرهای مرتبط با مفهوم مرگ، مانند تجربه سوگ قبلی، ترتیب تولد، و شرایط خانوادگی (مانند اینکه تنها فرزند دارای اختلال در خانواده هستند یا نه) کنترل نشد که پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی متغیرهای ذکر شده مورد توجه قرار گیرد و مقایسه‌ای در چگونگی ادراک مفهوم مرگ و تأثیر احتمالی هر یک از متغیرها انجام شود. همچنین در این پژوهش برای تشخیص کم‌توانی ذهنی، به ارزیابی مرکز

References

1. Schalock RL, Luckasson R, Tassé MJ. An overview of intellectual disability: Definition, diagnosis, classification, and systems of supports. *Am J Intellect Dev Disabil* 2021;126(6):439-42. <https://doi.org/10.1352/1944-7558-126.6.439> [Link]
2. Nussbaum AM. *The Pocket Guide to the DSM-5-TR™ Diagnostic Exam*: American Psychiatric Pub; 2022, pp:35-40 [Link]
3. Grigoropoulos I. Can We Talk About Life Without Taking Death Into Account? Early Childhood Educators' Self-Perceived Ability to Approach the Topic of Death With Children. *OMEGA-Journal of Death and Dying*. 2022. <https://doi.org/10.1177/00302228211057733>. [Link]
4. Tuffrey-Wijne I, Finlayson J, Bernal J, Taggart L, Lam CKK, Todd S. Communicating about death and dying with adults with intellectual disabilities who are terminally ill or bereaved: A UK-wide survey of intellectual disability support staff. *J Appl Res Intellect Disabil*. 2020;33(5):927-38. <https://doi.org/10.1111/jar.12714> [Link]
5. Vail III KE, Juhl J, Arndt J, Vess M, Routledge C, Rutjens BT. When death is good for life: Considering the positive trajectories of terror management. *Personality and social psychology review*. 2012;16(4):303-29. <https://doi.org/10.1177/1088868312440046> [Link]
6. Todd S, Bernal J, Forrester-Jones R. Death, dying and intellectual disability research. 2013. p. 183-5. <https://doi.org/10.1111/jar.12027> [Link]
7. Grosset C. Deep in the shadows of loss: An exploration of grief, mourning, and intellectual disability. 2023. <https://doi.org/10.1080/01612840490506383> [Link]
8. Rodríguez Herrero P, de la Herrán Gascón A, Pérez-Bonet G, Sánchez-Huete JC. What do teachers think of death education? *Death studies*. 2022;46(6):1518-28. <https://doi.org/10.1080/07481187.2020.1817176> [Link]
9. de la Herrán Gascón A, Rodríguez Herrero P, Peralta IR, Rodríguez JJM. The Pedagogy of death and special needs education. A phenomenological study. *Eur J Spec Needs Educ*. 2022;37(5):747-60. <https://doi.org/10.1080/08856257.2021.194326> [Link]
10. Choobforoushzadeh A, Saberifard M, Mohammadpanah A, Shirovi E. The Effectiveness of Philosophy Education on Cognitive Flexibility and Reasoning Skills in Children. *J Child Ment Health*. 2023;10(1):93-107. [Persian] <https://doi.org/10.52547/jcmh.10.1.8> [Link]
11. Zachar P, First MB, Kendler KS. The bereavement exclusion debate in the DSM-5: A history. *Clinical Psychological Science*. 2017;5(5):890-906. <https://doi.org/10.1177/2167702617711284> [Link]
12. Pehlivanova M, Carroll A, Greyson B. Which near-death experience features are associated with reduced fear of death? *Mortality*. 2022;1-17. <https://doi.org/10.1080/13576275.2021.2017868> [Link]
13. IGWE IC. Overcoming the Fear of Death: A Clue from an Ontological Engagement between Heidegger and Sartre. *AQUINO| Journal of Philosophy*. 2021;1(3). [Link]
14. Slaughter V, Griffiths M. Death understanding and fear of death in young children. *Clinical child psychology and psychiatry*. 2007;12(4):525-35. <https://doi.org/10.1177/1359104507080980> [Link]
15. Dodd P, Dowling S, Hollins S. A review of the emotional, psychiatric and behavioural responses to bereavement in people with intellectual disabilities. *J Ment Health Res Intellect Disabil*. 2005;49(7):537-43. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2005.00702.x> [Link]
16. Chow A, McEvoy J, Chan I, Borschel M, Yuen J, Lo J. Do men and women with intellectual disabilities understand death? *J Ment Health Res Intellect Disabil*. 2017;61(12):1130-9. <https://doi.org/10.1111/jir.12431> [Link]
17. McEvoy J, MacHale R, Tierney E. Concept of death and perceptions of bereavement in adults with intellectual disabilities. *J Ment Health Res Intellect Disabil*. 2012;56(2):191-203. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2011.01456.x> [Link]
18. Meeusen-van de Kerkhof R, Van Bommel H, Van De Wouw W, Maaskant M. Perceptions of death and management of grief in people with intellectual disability. *J Policy Pract Intellect Disabil*. 2006;3(2):95-104. <https://doi.org/10.1111/j.1741-1130.2006.00060.x> [Link]
19. Deveau EJ. Perceptions of death through the eyes of children and adolescents. *Beyond the innocence of childhood*: Routledge; 1995. pp: 55-92. [Link]
20. Chachar AS, Younus S, Ali W. Developmental understanding of death and grief among children during COVID-19 pandemic: application of Bronfenbrenner's bioecological model. *Frontiers in Psychiatry*. 2021; 12:654584. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2021.654584> [Link]
21. Lybbert R, Ryland S, Bean R. Existential interventions for adolescent suicidality: Practical interventions to target the root causes of adolescent distress. *Children and Youth Services Review*. 2019;100:98-104. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2019.02.028> [Link]
22. Ludi E, Ballard ED, Greenbaum R, Pao M, Bridge J, Reynolds W, et al. Suicide risk in youth with intellectual disability: The challenges of screening. *J Dev Behav Pediatr*. 2012;33(5):431. <https://doi.org/10.1097/2FDBP.0b013e3182599295> [Link]
23. Rodríguez Herrero P, de la Herrán Gascón A, de Miguel Yubero V. The inclusion of death in the curriculum of the Spanish Regions. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*. 2022;52(1):37-55. <https://doi.org/10.1080/03057925.2020.1732192> [Link]
24. Tomlinson S, Hewitt O. Adults with mild intellectual disabilities' experiences of mental health problems: A qualitative study using interpretative phenomenological analysis. *J Ment Health Res Intellect Disabil*. 2018;11(1):16-29. <https://doi.org/10.1080/19315864.2017.1370045> [Link]

25. Jaworska N, MacQueen G. " Adolescence as a unique developmental period": Correction. *J Psychiatry Neurosci*, Vol 40(6), Nov 2015, 386 <https://psycnet.apa.org/doi/10.1503/jpn.150268> [Link]
26. Scheirs J, Muller A, Manders N, van der Zanden C. The Prevalence and Diagnosis of Depression in People with Mild or Borderline Intellectual Disability: Multiple Instrument Testing Tells Us More. *J Ment Health Res Intellect Disabil*. 2022;1-13. <https://doi.org/10.1080/19315864.2022.2029642> [Link]
27. Hassiotis A, Emerson E, Wieland J, Bertelli MO. Borderline Intellectual Functioning. *Textbook of Psychiatry for Intellectual Disability and Autism Spectrum Disorder*: Springer; 2022. pp: 95-106. [Link]
28. Diekelmann NL. Learning-as-testing: A Heideggerian hermeneutical analysis of the lived experiences of students and teachers in nursing. *Advances in nursing science*. 1992;14(3):72-83. <https://doi.org/10.1097/00012272-199203000-00010> [Link]
29. Lincoln YS, Guba EG. Judging the quality of case study reports. *Int J Qual Stud Educ*. 1990; 3(1):53-9. <https://doi.org/10.1080/0951839900030105> [Link]
30. Bailey CR, Bailey CA. *A guide to qualitative field research*: Sage Publications; 2017 [Link]
31. Ratcliffe M. Existential feeling and psychopathology. *Philosophy, Psychiatry, & Psychology*. 2009;16(2):179-94. <https://doi.org/10.1353/ppp.2011.0006> [Link]
32. Dahlberg K, Todres L, Galvin K. Lifeworld-led healthcare is more than patient-led care: An existential view of well-being. *Medicine, health care and philosophy*. 2009;12:265-71. <https://doi.org/10.1007/s11019-008-9174-7> [Link]
33. Haider N, Zaman NI. Bereavement among adolescents with intellectual disability: A qualitative study. *OMEGA-Journal of Death and Dying*. 2022. <https://doi.org/10.1177/00302228211065275> [Link]